

Az európai országokat áttekintve - jóllehet a főváros és vidék közötti feszültség távolról sem kivételes - nehéz lenne még egy olyan esetet találni, ahol a főváros növekedése annyi ellenséges indulattal, félreértéssel, lekicsinylő megjegyzéssel találkozott. Politikailag igen széles skála: jobboldali reakciók, agrárius és baloldali forradalmi, népies találkozó olykor ezen a fővárosellenes platformon. Az egyik a kapitalizmus diadalát, a másik annak egyoldalúságát kritizálta a jelenségben. Az egyik a falu uralmát siratta egyszerűen vissza a város felett, a másik - olykor maga sem ismerve fel, amit Lenin a modern kor jellemzőjének mondott; a város vidék feletti uralmának szükségszerűségét -, a torzulás és egyoldalúság jogos kritikáját a folyamat egészének elvetésével, kárhóztatásával tévesztette össze. Mindez azonban a folyamatok lényegén és irányán nem sokat változtatott. Agrárius vagy merkantilista gazdaságpolitika csak segíthette vagy ideig-óráig gátolhatta, de nem változtatta meg az alapvető folyamatot. Budapest gazdaságilag növekedett, s a 20. században az ország sorsának gazdasági szempontból is döntő faktorává vált.

Mérlege ma már aligha vitatható: város és falu között végsősoron nem az érdekellentét, hanem az érdekközösség a domináns elem. Bármily súlyosak voltak a kapitalizmus korszakában egyfelől a mezőgazdaság, másfelől az ipar és a bankok között az ellentétek, bármily súlyos ellentmondásokat vetett fel a gazdasági növekedés szociális problémáinak elhanyagolása a munkásosztály részére - melyről ebben az előadásban nem szóltam -, Budapest gazdasági szerepe Magyarország fejlődésének természetes következménye volt. Szerepének egyoldalúságában az ország fejlődésének gyengéi és ellentmondásai is tükröződtek, de kisebbithek-e, kétségbevonhatják-e ezek a történeti produktum nagyszerűségét?

Hozzászólások RÁNKI György előadásához

KUBINYI András:

Engedtessek meg, hogy úgy is mint medievista, hozzászóljak a XIX. század problémájához visszatekintve a középkori fejlődésre. A város és a peremvárosoknak a kapcsolatairól szeretnék szólni.

A XV. század fejlődését összehasonlítva a XIX. század fejlődésével, két, egymással ellentétes irányú mozzanattal találkozunk. A török korig a város szívó hatása a város környéki falvakban olyan mértékben érvényesül, hogy a város körül fekvő falvaknak egy része elnéptelenedik, mivel a falusi lakosság beköltözik a városba. A megmaradt falvakba viszont a távolabbi vidékről költöznek be parasztok, ezek a falvak mintegy közbeeső állomások a fővárosba költözés útján.

A XIX. századtól kezdve azonban ezzel ellentétes irányzattal találkozunk. A XIX. század első felétől egészen a szabadságharcig, 1848-ig a Budapest környéki falusi övezet lakossága sokkal nagyobb mértékben fejlődik, sokkal nagyobb lélekszámu lesz, nagyobb arányu a lakosság számának a növekedése, mint Pest megye többi részén, illetőleg az ország többi részén. Ugyanakkor egy másik mozzanattal is találkozunk, éspedig azzal, hogy ez a népességszám növekedés elsősorban a szellér lakosság növekedését jelenti. Amiből arra kell következtetnünk, hogy a városkörnyék falvaiba az ország minden részéből költöznek be, mint ahogy erre egyes helyeken konkrét adataink is vannak, parasztok, akik azonban elsősorban már nem is annyira a földművelésben működnek, hanem nyilvánvalóan a városban találnak munkaalkalmat. Ennyiben hasonlít a kép a XV-XVI. század fordulóján láthatóhoz.

Ennek a fejlődésnek egyik legpregnansabb kifejezése Ujpest alapítása. Ujpestet az 1830-as évek végén már azzal a céllal alapítják, hogy ez a település elsősorban olyan iparosoknak és kereskedőknek a települése legyen, akik a céhes keretekbe vagy nem tudnak valamilyen okból bekapcsolódni, vagy pedig akiknek a városba való költözésének bizonyos nehézségei vannak. Ilyen formában már 1848 előtt Ujpesten egy elég jelentős iparos kolónia jön létre, ahol a legjellegzetesebb iparág a később is oly fontos bőripar, amely ekkor még

kézműves formában folyik, hogy azután később a század végén egy komoly gyáriparrá fejlődjék.

Ugyanez a fejlődés megmutatkozik azonban már a XIX. és tovább a XIX. század második felében. Kimutatható például az Csepelen, ahol a század végén alakul meg csak a gyáripár, ennek ellenére a csepeli lakosságnak a fejlődési aránya szinte megközelíti a városi lakosság fejlődésének az arányát is. Tehát a kezdődő kapitalizmusnak a hatása folytán - amire az előbb itt Ránki elvtárs utalt, - fölszabadul bizonyos mezőgazdasági munkaerő felesleg, amelyet egyrészt a főváros, másrészt a mellette fekvő települések szívnak fel, és így kialakul az elővárosi övezet.

Arra akartam ezzel a rövid felszólalásomban utalni, hogy az elővárosi övezet létrejötté már a késő feudalizmus korában bekövetkezett, és ez nyújtott azután alapot arra, hogy a XIX. század második felében és a XIX. század végén, a XX. század elején a későbbi nagy ipari külvárosok létrejöjjenek.

TÓTH Imre:

A város történetének kutatásánál elsődlegesen a levéltári, tervtári forrásokat, a kiadott vagy ki nem adott statisztikai közleményeket, adatokat és a könyvtárakat szokás felhasználni. Forrásul szolgál még maga az élő város, a meglévő épületek, épületmaradványok, műemlék-épületek, az uthálózat, a látható és a láthatatlan közművek sora is. Szeretnék most egy másik forrásról beszélni, amelynek felhasználása most kezd előtérbe kerülni a várostörténeti kutatásoknál. Nevezetesen arról a történelmi jelentőségű anyagról, melyet a múzeumok őriztek meg. Tekintettel a meghallgatott előadás témájára, természetesen elsősorban a történelmi, gazdasági, ipari vonatkozású anyagokról szeretnék beszélni.

A múzeumokban megőrzött ipari, gazdasági jellegű anyagot a film és a televízió előbb fedezte fel, mint a történetirással foglalkozó kutatók. A közelmúltban volt a televízió-nak egy nagyon érdekes, népszerűsítő tudományos történelmi sorozata, ahol rangos történészeink ismertették a városfejlődést, a város gazdaságának a fejlődését és ezt sikeresen egészítette ki a múzeumokban lefényképezett és az előadáshoz szervesen hozzáilleszkedő anyag.

Az ilyen jellegű anyagról szeretnék most én itt egy néhány szót szólni, kapcsolódva az előadáshoz. A főváros életére vonatkozóan rengeteg anyag található az országos szakmúzeumokban is. Nagyon gazdag anyagot őriz a Közlekedési Múzeum a főváros közlekedését illetően, a Postamúzeum, a Tűzoltómúzeum és a Műszaki Múzeum. Az ezekben található fővárosi anyag természetesen elsősorban a közlekedéssel, a hiráddal, s a technikatörténettel kapcsolatos.

Most arról szeretnék néhány szót ejteni, hogy miként tükröződik, s - most idézem az előadás címét: "Budapest szerepe az ország gazdasági fejlődésében" című téma a Budapesti Történeti Múzeum gyűjtőtevékenységében, kiállításain és raktár-anyagában. Az ilyen irányú gyűjtőtevékenység évtizedekre nyulik vissza. Az előadás említette a város fejlődésében a mezőgazdaság szerepét. A főváros mezőgazdaságával kapcsolatosan a Budapesti Történeti Múzeumnak is elég tekintélyes anyaga van, különösen a budai szőlőműveléssel kapcsolatosan.

A tárgyalt téma és tárgyalt időszakunk előzményeül szolgál a céhes idő. A céhes anyag gyűjtése már a múlt században megkezdődött a Budapesti Történeti Múzeumban. Különösen gazdag a céhláda, a céhzászló anyagunk és a céhekkel kapcsolatos kisipari szerzők együttes.

Említette az előadás a gépipart is, a gépiparhoz kapcsolva az öntésnek a modern technológiáját. Ezzel kapcsolatosan a hengersizéken kívül Ganz-féle kéregöntésű vasuti kerék is van a Múzeum tulajdonában.

A XIX. század harmadik harmadában a villamosipar indult igen gyors fejlődésnek, ezzel párhuzamosan a villamos gépipar. Múzeumunknak a tulajdonában van a Déry-Bláthy-Zipernovszky-féle kétfajta őstrafó, különböző generátoroknak, dinamóknak és motoroknak egész sora, az egykori Ganz villamossági Múzeum anyaga szinte teljes egészében.

A gépipar különböző ágai is jelen vannak gyűjteményünkben, van a birtokunkban gőzgép, generátor, különböző fajta robbanó motor, - a gépipar kezdeti korszakából.